

EESTI NSV RIIKLIK ETNOGRAAFIAMUUSEUM

Küsimusleht nr. 152

Tartu 1979

KÜSIMUSI MÕISAMOONAKATE ELUST

Entograafiamuuseumi korrespondendid on osutanud suurt abi talurahva endisaegset eluolu kajastava materjali kogumisel. Et saada ja säilitada terviklikku pilti maarahva elust, palume seekord Teie abi veel ühe lünga täitmisel, andmete kogumisel mõisamoonakate kohta. Moonakatena tunti Eestis tavaliselt aastapalgalisi mõisa põllutöölisi, kes said töö eest tasuks korteri koos küttega, moona (põllumajandussaadusi), pisut maad ja rahapalka.

Küsitleda tuleks eelkõige endisi moonakaid, nende lapsi või inimesi, kellel on olnud vahetuid kontakte moonakatega. Kui on võimalik andmeid ajastada (19. sajandi lõpp, 20. sajandi algus enne 1905. a. pärast 1905. a.), siis tehke seda kindlasti. Kui leitud vanu tööraamatuid, töölepinguid ja fotosid moonakatest või moonamajadest, siis oleme väga tänulikud nendegi eest.

I Üldisi andmeid.

1. Mõisa nimi ja asukoht (kihelkond).
2. Milliseid nimetusi kasutati kohalikus kõnepruugis moonakate kohta (*moonamees*, *moonak*, *moonaline*, *mõisatööline* jms.)?
3. Kui leidus ka vallalisi põllutöölisi, kes elasid mõisa korteris, kuidas siis neid nimetati (mõisasulane)?
4. Kes hakkasid tavaliselt moonakateks (talu nooremad pojad pärast abiellumist, vaesunud taluomanikud, vabadikud pops, nende pojad või muud). Kui mäletatakse, siis vastake sellele küsimusele konkreetsete moonameeste kaupa.
5. Kuhu siirdusid moonakad harilikult tööle pärast lepingu lõppemist (teise mõisa moonakaks, linna tööliseks, mujale)? Kui sageli sai moonakast väikekoha pidaja talumaal (vabadik, pops, saunik), mõisa kandimees?
6. Missugune oli moonakapere suurus, koosseis? Millal läksid moonakate lapsed perekonnast ära? Kuhu? Märkige ära, kus elasid täiskasvanud lapsed, vanavanemad?
7. Mitu moonakat oli nimetatud mõisas? (Kui on võimalik, siis märkige eraldi vallaliste ja perekonnaga moonakate arv aastate kaupa.).

II Moonakate töö- ja palgatingimused.

8. Millisel aastaajal, kalendripäeval tehti kaupa tulevase moonakaga. Kus?

9. Kes tegi mõisa poolt kaupa?

10. Kas kauba tegemisel kostitati, anti käsiraha?

11. Kuidas kaup fikseeriti (suusõnaliselt, tunnistajate juuresolekul, kirjalikult)?

12. Millal algas tööleping? Kui pika aja peale see sõlmiti?

13. Kui sageli ja mis põhjusel katkestas töölepingu mõis, moonakas?

14. Kui kaua või millisel kalendripäeval pidi moonakas lepingu lõpetamisest ette teatama?

15. Kuidas määrati kindlaks kohustuslike tööpäevade arv (nädalas, kuus või aastas)? Nimetage, millistel pühadel ja muudel päevadel ei pidanud moonakad tööl olema.

16. Kui tuli ette töölt puudumisi, kuidas seda siis kooskõlastati mõisaga?

17. Iseloomustage moonaka tööpäeva pikkust suvisel ja talvisel tööperioodil. Millised vaheajad (söögivahe) olid tööpäeval? Kas on teada tööpäeva lühenemisest erinevatel aastatel?

18. Kes jagas tööülesanded? Kus?

19. Kes organiseeris tööd töökohal?

20. Kui ka nimetatud mõisas on olnud eestööline-moonakas, siis millised olid tema kohustused, eelised?

21. Loetlege, missuguseid töid tegid moonakad erinevatel aastaegadel?

22. Millised tööriistad, tööloomad anti mõisa poolt, millised pidid olema moonakatel endil?

23. Kuivõrd moonakate naised ja lapsed rakendati mõisatööl? Millistel? Oli see kaubas ette nähtud?

24. Iseloomustage moonakate töötasu. Kas oli kindel aasta-, kuu- või päevapalk või tasuti tükitöö alusel? Millise osa tasust moodustas moon, raha? Loetlege, mida anti moonaks, kui suures koguses.

25. Kuidas tasuti moonaka naise ja laste töö eest (moon, raha, kingitused)?

26. Kui palju oli moonakatel maad? Kus see asus (moonakate majade läheduses, mõisapõllul)? Mida seal kasvatati?

27. Missuguseid loomi ja kui palju pidasid moonakad? Kus loomi hoiti, kus karjatati?

28. Kas moonast ja oma majapidamise saadustest piisas pere toiduks?

29. Missuguseid soodustusi oli moonakatel toiduainete ostmisel mõisast?

30. Kus käisid moonakate naised ja lapsed väljaspool mõisat töööl? Kui sageli? Milline oli töötasu?

31. Kuivõrd moonaka peres tehti käsitööd müügiks, oma tarbeks?

III Moonakate elamu.

32. Mitu moonakate maja oli nimetatud mõisas? Mitu neist on säilinud?

33. Kuidas nimetati moonakate maju (*moonamaja*, *moonatare* vms.)?

34. Kus paiknesid moonakate majad (mõisahoonete läheduses, eemal, ühes või mitmes kohas)?

35. Kirjeldage majade ümbrust (viljapuud, marjapõõsad, lilled mesipuud, muud puud, põõsad).

36. Missugused kõrvalhooned olid moonakate majade juures (laut, kuur, saun, käimla jms.)? Kui on võimalik, siis visandage asendi plaan.

37. Kes valmistas moonakate maja ehitusplaani?

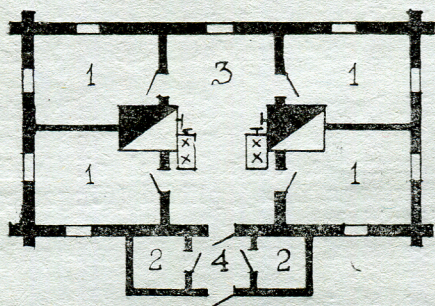
38. Kust saadi ehitusele meistrid, töölised (olid mõisas, kasutati rändehitustöölisi)? Mil määral kasutati moonakate tööd uue maja ehitusel?

39. Kui sageli ja kelle poolt remonditi moonakate maju?

Alljärgnevatele küsimustele palume anda vastused iga maja kohta eraldi. Märkige juurde maja ehitamise aasta või aastakümme.

40. Missuguseid rahvapäraseid nimetusi kasutati moonakate majade eristamiseks (*Uus maja*, *Valge maja*, *Ristteemaja* jms.)?

41. Visandage elamu põhiplaan. Kandke sellele ruumide jaotus koos rahvapäraste nimetustega, küttekolded, ukSED, aknad (vt. joon. 1)

Joon. 1.

- 1 tuba
- 2 sahver
- 3 köök
- 4 esik, võõrus, koda

Plaani juurde märkige ruumide suurus ja mitu peret seda ruumi kasutas.

42. Millest oli tehtud vundament (paekivi, maakivi)?

43. Millest olid tehtud seinad, põrandad, laed? Milline oli nende viimistlus?

Selle kohta täitke tabel vastavalt näitele (joon. 2.).

	Seinad	Põrandad					Laed
		Võõrus	Sahver	Kööök	1. tuba	2. tuba	
Materjal	1. Välisseinad tahutatud palk 2. Vaheseinad telliskivi	savi	savi	tellis- kivi	laud	laud	lauad löödud talade peale
Viimistlus	Väljaspool laud- vooderdus Sees krohvitud lubjatud	—	—	—	värvi- mata	värvi- tud	lubjatud

44. Missugused olid palkseinte korral nurgad (rist-, puhasnurk)?

45. Missugune oli katuse kuju (viilkatus, poolkelpkatus, kelpkatus)?

46. Mitme ruuduga olid aknad? Kui on võimalik, lisage juurde akende suurus.

47. Kui köök oli ühine mitmele perele, kuidas seda siis kasutati, omavahel jaotati? Kuidas oli korraldatud köögi koristamine?

48. Kirjeldage küttekoldeid. Kas mäletatakse mantelkorstnat (mantelkorsten oli korstnatüüp, kus tulekindla ruumi seinad koondusid ülalpool lage korstnasse, selle keskel oli lahtine kolle)? Millised olid ahjud (kerisega, ilma), pliidid (rõngastega, sissemüüritud katlaga, oli pliitahi)?

49. Loetlege ja kirjeldage moonakapere mööblit, selle paigutust toas.

50. Mitu inimest elas ühes korteris?

51. Milleks kasutati moonakate maju peale mõisate jagamist, milleks kasutatakse tänapäeval?

IV Moonakate rõivas

52. Kirjeldage moonakate töö- ja pühapäevarõivast? Kui võimalik, siis võrrelge neid teiste külaelanike rõivaga.

53. Millal hakati kandma poeriidest rõivaid? Mis oli eelistatum, kas poest ostetud või kodukootud riie?

54. Kes õmbles moonakapere rõivad (õmmeldi kodus, kasutati küla- või rändrätsepa abi, osteti poest)?

V Toit

55. Missugused söögikorrad olid päevas? Mis kellaajal?

56. Millal söödi kodus, põllul, mujal? Kas mäletatakse mõisalauas söömist? Oli selles erinevusi vallaliste ja perekonnaga moonakate vahel?

57. Mida söödi tööpäeval, pühapäeval, pühade ajal?

VI Moonakate suhted teiste külaelanikega.

58. Iseloomustage moonakate suhteid mõisniku ja teiste ametimeestega, mõisatöolistega. Kas mõisa poolt tehti moonakatele, moonaka perele pühadeks kingitusi? Kui sageli ja mille eest trahviti moonakaid?

59. Iseloomustage moonakate suhteid taluperemeeste, talusulaste ja muu külarahvaga.

60. Milliseid hüüd- või pilkenimesid omistati moonakaile?
61. Kas moonakate lapsed käisid koolis võrdselt teiste külastatega?
62. Kuidas osalesid moonakad küla seltsi- ja kultuurielus?
63. Kuidas peeti pühi (jõulud, jaanipäev)?
64. Kas on olnud moonakate haigekassa? Kuidas see oli korraldatud?
65. Milline oli moonakate osa 1905. a. 1917. a. revolutsioonis?
66. Mis sai moonakatest pärast mõisate jaotamist?

VII Küsimusi kandimeeste kohta.

Mõnel pool on moonaka nimetust omistatud ka teistele mõisatööliste liikidele, peamiselt kandimeestele, kes said mõisa ääremaael väikese koha, töötasuks aga rahale lisaks ka moona. Neid on nimetatud maa- ehk põllumoonakateks. Kui ka Teie kandis on selliste nimetustega mõisatöölisi esinenud, siis kirjeldage kindlasti ka nende töö ja elutingimusi eeltoodud küsimuste alusel. Tooge võimaluste piires välja erinevused moonakatega. Mõningatele küsimustele tahaksime kandimehe-moonaka kirjeldamisel erilist tähelepanu pöörata.

67. Mitu kandikohta oli nimetatud mõisas? Kus nad paiknesid?

68. Kui palju on kandimehel maad (põldu, heinamaad, karjamaad)?

69. Missuguseid loomi pidasid kandimehed? Kui palju? Kas oli ka hobune?

70. Kirjeldage kandimeeste töökohustust. Kas kandimehed töötasid tükitöö alusel või määrati kindlaks aasta-, kuu- või päevapalk?

71. Millise osa tasust moodustas moon, raha? Loetlege, mida anti moonaks, kui suures koguses?

72. Kirjeldage kandimehe elamut ja kõrvalhooneid.

73. Mis oli eelistatum, kas olla mõisas moonakaks või kandimeheks?

Koostaja Vaike Reemann

Laduda antud 26. III 1979, trükkida antud 26. III 1979. Paber $60 \times 84 \frac{1}{16}$. Trükipoog-
naid 0,5. Tingtrükipoognaid 0,46. Trükiarv 400. Tellimise nr. 1214. Hans Heidemanni
nim. Trükikoda, Tartu Ülikooli 17/19. III